

MICHAELA HORÁKOVÁ

LITERÁRNÍ BAROKO V POJETÍ ARNA NOVÁKA Vývoj bádání a jeho další perspektivy

Dámy a pánové, dovoluji mi zahájit dvěma citacemi: *Přehledné dějiny literatury české* (IV. přepracované a rozšířené vydání z let 1936–1939), první citace – charakteristika barokní poetiky Arnem Novákem:

„Proti dřívějšímu převládajícímu racionalismu, obsahově i slohově suchopárnému, proniká vedle vášnivé citovosti více a více i prudší obraznost a obrazi-
vost; plyne-li z oné překypující příval slova a výrazová dramatická, projevuje se tato smyslovou názorností epitetů barevného a světelného, odvážným živlem metaforickým a vůbec zdůrazňováním slovního ornamentu na úkor prvků strukturních“ (Novák 1936-39: 127).

– A druhá citace – z Novákovy úvodní pasáže o 18. století: „ (...) skvělé náboženské umění barokní [...] získávalo znovu pro duchovní hodnoty a dodávalo vnitřnímu životu jednoty kulturní, ač i zcela odcizené starým Čechům předbellohorským. Ale tato vzdělanost [...] pozdila se žalostně za současným duchem evropským; v literatuře se projevovala krajní jednostranností náboženskou, neb na nejvyšší historickou – pro skutečné slovesné tvoření umělecké, čerpající z plnosti života, nebylo vůbec místa v době citově tak vzrušené a esteticky tak vnímavé, jako nebylo místa ani pro pravou činnost naukovou, spoléhající – ve věku Descartesově a Lockeově – na poznání rozumové a smyslové“ (Novák 1936-39: 169).

V literárněvědných kruzích se již stal obecně známým fakt, že to byl právě Arne Novák (1880–1939), který, ač se výzkumem literárního baroka na rozdíl od svých vrstevníků¹ – především Josefa Vašici (1884–1968) a Zdeňka Kalisty (1900–1982) – primárně nezabýval, přece jako první historik-syntetik projevils pochopení pro barokní estetiku. Navíc dokázal ve svých dějinách – ve srovnání s předchůdci, kteří vytvořili srovnatelné literární dějiny (tedy s Jaroslavem Vlčkem, 1860–1930, autorem *Dějin české literatury* z let 1893–1921) a Janem Jakubcem (1862–1936, *Dějiny literatury české*, 1. vyd. 1911, 2. vyd. 1929–1934)² – pojednat o barokním

---

1 Václava Černého A. Novák hodnotí kladně zejména pro jeho zasazení baroka do širšího rámce západoevropských literatur (Novák 1936-39: 1619).

2 Jakubce pfitom A. Novák posuzoval jako syntetika a badatele, který stojí nad Vlčkem, srov.

období objektivně, a to ještě se schopností diferencovat v něm hodnotově, nemluvě už o tom, že se pokusil o první utřídění barokní literatury.

Toto tvrzení nutno doplnit o podstatný fakt, že dodnes z velké části využitelný obraz barokního období Arna Nováka, jež jsem právě charakterizovala, se v jeho dějinách objevil až na konci 30. let – především právě pod vlivem prací Vašicových, Kalistových, ale i Bitnarových (1874–1948), jejichž kvalitu Arne Novák dokázal i v rámci jednoho badatelského kontextu rozlišit.³ Práce uvede-
ných autorů spolu s dalšími soudobými barokologickými příspěvky reflektoval především v samostatné časopisecké studii nazvané *Nové bádání o baroku slovesném* (Novák 1935).⁴ Jak známo, sám Arne Novák přitom uvedl jako mezník v obratu nazírání na baroko Pekařovu *Bílou horu* (1921), vliv německé literární vědy a poválečné nálady s expresionistickým vkusem.⁵

K údajům o podobě Novákových dějin ze 30. let, které, jak víme, se staly základem i pozdějšího zkráceného vydání z r. 1946⁶ a naposledy obsahem reprintu z r. 1995, nutno připojit ještě jedno doplnění. Předchází tři starší zpracování baroka (počínaje vydáním z r. 1910 pod názvem *Stručné dějiny literatury české* a dále v r. 1913 jako *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny* a 1922 jako *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až do politického osvobození*), v nichž ve srovnání s verzí z 30. let barokní období zaují-
malo asi šestinu rozsahu a především bylo odlišně koncepčně pojato a napsáno jiným stylem, zpracoval dříve – ostatně jako celou tzv. starší literaturu – z velké části Novák jiný – Jan Václav (1853–1920).⁷

Byl to však až Arne Novák, který skutečně uměl už ve 30. letech vystihnout jednak světla barokního období v českém prostředí, kam patří – řečeno dnešní

11. oddíl jeho *Dějin* (1936-1939: 1191–1193).

³ Novák sám uvádí (Novák 1936-1939: 1620, oddíl o novodobém literárním dějepise), že největší badatelské práce v oblasti barokní literatury vykonali Vašica a Bitnar, v souvislosti s pasáží o baroku staví však naopak Kalistu výš než Bitnara.

⁴ Studie vyšla v časopise *Naše věda*. Je to 14 stran informativně hutného textu reflektujícího řadu barokologických příspěvků (mj. sborník pěti statí *Baroko* z r. 1934) včetně diferenciacie jejich přínosu. (V uvedené studii Novák např. rozlišuje mezi prvním Kalistovým odborným textem jako mezi „Pekařem ovlivněnou prvotinou“ a pracemi o legendistice, kterými se dle Novákovy soudu Kalista stal odborníkem (1935:192); v případě Bitnara Novák hodnotí jeho první knihu *O českém baroku slovesném*, 1932, výš než druhou knihu *Duch českého baroka*, 1936, v níž více vnímá apriorní přístup, konkrétně nesprávné generalizace (Novák 1935: 193).

⁵ Srov. dále Novák 1936-1939: 1619, v rámci 11. oddílu (o vývoji literárního dějepisu od války světové), kde v souvislosti s přínosem jednotlivých autorů pro baroko A. Novák uvádí toto zobecnění: „Názorově tu udal směr Pekař; estetickému hodnocení vytkl směr Šalda, metodu analýzy filologické vypracoval v příkladné studii Souček; syntetický rozvrh a utřídění látky spolu se zařazením periodizačním provedl Arne Novák.“

⁶ Na této podobě *Dějin* se podíleli Rudolf Havel a Antonín Grund.

⁷ Zmínka o J. V. Novákovi se objevuje v 1. vydání *Dějin* (1910), v 4. (rozšířeném) vydání (1936–1939) pak v oddíle *Vývoj literárního dějepisu – nová doba* – už jsou *Dějiny* uváděny pouze jako dílo A. Nováka. On sám se přitom oprávněně hodnotí tak, že v souvislosti s barokem provedl syntézu (srov. pozn. 5).

terminologií – posun k autonomní funkci literatury, jak vyplynulo z první úvodní citace, jednak pojednat i o stínech doby, které pro něj představovalo zejména násilí páchané ve jménu jediné možné víry, a s ním do jisté míry související postupné zúžení literárních funkcí i stylů rodného jazyka a další zpoždění vývoje v porovnání s osvícenskou a racionalistickou kulturní Evropou, jak bylo zjevné z druhé uvedené citace. Konečně – k hodnocení pasáží o baroku A. Nováka – nutno ještě alespoň zmínit již ve starších novákovských studiích obsažený fakt, že právě Arne Novák zasadil baroko organicky do našeho literárního vývoje a už v rámci něho ukázal na vztah literatury umělé a lidové a na inspiraci barokním písemnictvím v literatuře 19. století.⁸

Pochopitelně – ne vše, co je v Novákových *Dějínách* uvedeno v souvislosti s barokním písemnictvím, je dnes možné bez korekcí přijmout – vždyť od dob jejich napsání uplynulo téměř sedm desítek let dalšího barokologického bádání (mluvíme-li tedy o vydání ze 30. let, pro nás relevantním, tak je to právě proto, že doznalo v popsání barokního období největší změny oproti vydání z r. 1910).

Nehledě na dobu vzniku těchto dějin však zůstává koncepce barokního období Arna Nováka a řada jeho charakteristik obdivuhodná. Ty je možno převzít často téměř doslova – a takové, jak se domnívám, dokonce převažují. – Vývoj poválečné barokologie přinesl (ponecháme-li stranou komeniologii, které je věnován samostatný příspěvek naší konference) např. některá doplnění či zpřesnění datací (v případě Michnové, zejména Škarka 1985), rozlišení uměleckých hodnot a stylu v rámci autorského díla (u Bridela, Kopecký, 1994), korekce těch charakteristik, v nichž se Novák výjimečně neubránil zaměnění historického a literárního hodnocení díla (mám zde na mysli např. Novákovu charakteristiku Balbínovy obrany jako věcně nepřesné, Kopecký 1988), především pak až změnu koncepce pojetí (a to i k jistému zkreslení historických reálií v jinak dobově iniciační a záslužné monografii Kučerově-Rakově 1983, zčásti analogickému „obranářské“ a „jednostranně apologetické“ pozici první generace barokologů).

Závažnější změny ve vztahu k Novákovým *Dějínám* v novějších – poválečných syntézách znamenalo, dle mého názoru, doplnění chybějících osobností a děl z hlediska vývoje literatury a jeho žánrového systému relevantních, nejprve konkrétních textů tzv. tvorby lidové a pololidové (Tichá 1958, 1974; Hrabák 1970), článku hanáckých zpěvoher (Petrů 1985) i např. některých historiografických děl (Kučerová – Medová – Petrů – Valášek 1998), ale i zástupců jiných žánrů, které Novákova doba či Arne Novák ještě neznali (memoárová literatura, Petráčková 1979; homiletika, Horáková 1992, 1995).⁹

⁸ Mám na mysli autory Jana Mukařovského (časop. 1947) a Karla Poláka (časop. 1940), jejichž zmíněné texty máme možnost číst také v novákovské monografii Dušana Jeřábka (Jeřábek 1997).

⁹ V druhém uvedeném případě nejde o edici (ta je zatím jen dlouhodobě připravována), nýbrž o dvě studie. V nich se dokazuje, že z homiletiky je to (i ve vztahu k Novákovým *Dějínám*) především dílo theatina Karla Račína († asi 1711), které překračuje výrazněji rámec tohoto „makrožánru“ a tématem loučení se zemí před smrtí (zde Kristovou, in *Čtyry živlové*, 1698) znamená konkrétní předstupeň k Máchovi, dlouho badateli v barokní literatuře hledaný (Horáková 1992, 1995). O tomto Račínově spise se zmiňuje okrajově Josef Vašica – Vašica

Zmiňuji-li novější syntézy, mám zde na mysli ty, které jsou na rozdíl od *Dějin Novákových* opřeny o vlastní materiálové bádání, i když ne vždy právě primárně v oblasti barokní literatury. Nejprve nutno zmínit *Dějiny české literatury* z konce 50. let (1959) napsané – pokud jde o baroko – s výjimkou kapitoly o Komenském (od Antonína Škarky) Josefem Hrabákem a dále kapitoly v literárních dějinách *Panorama české literatury* zpracované Eduardem Petřem (1994) a oddíl ve stejně zaměřené knize *Česká literatura od počátků k dnešku* Jana Lehára (poprvé 1997 s názvem *Česká literatura od počátků do raného obrození*) i pouze analyzovanému literárnímu období věnovanou publikaci Milana Kopeckého *Slovesnost českého baroka* (1993). Ve vztahu k Novákovým *Dějinám* zde ponechávám stranou hodnocení uvedených děl i vliv jejich odlišných literárněvědných metod a koncepcí při zpracování tématu vůbec.¹⁰

Sedm desítek let barokologického bádání přineslo nesporně cenné dílčí výsledky, přestože takovému bádání – zvláště týmové práci – nedávná doba totalitní nepřála, a dokonce mu z důvodů ideologických bránila. Vrátime-li se zpět ke 30. letům, první výrazný skok oproti nim znamenala však již Kalistova kniha *České baroko* z r. 1941. V porovnání s ní i se zpracováním Novákovým se poválečné výsledky zpřístupňující nový materiál mohou jevit na první pohled ne tak zjevné. Nemá jistě smysl uvádět výčet všech příspěvků poválečné barokologie, pokusím se proto soustředit jen na to vývojově nejpodstatnější. Především přitom, že skutečné zpřesnění stávajících charakteristik předpokládá znalost pramenů, případně i jejich zpřístupnění.

Zmíním-li proto nejprve ediční činnost, patří sem (kromě již uvedených hanáckých zpěvoher a historiografické *Země dobrá...*) zvláště další – kritické – vydávání některých základních, a to úplných barokních děl. Z tvorby Bohuslava

1938: 118, 120–121 – ukázka 123, 285, a to v souvislosti s komparací homiletických exemplů a citací jednoho žalmu – v poznámkách). – Na text *Země dobrá* v literárněvědných souvislostech upozorňoval Milan Kopecký (poprvé 1965: 28–31). Ve své *Historii literatury české* však tento spis zaznamenává již Josef Jungmann (1849: 2895), registruje jej František Kutnar (1948: 103–106), viz též Kolár 1999: 225.

¹⁰ Vliv totalitní ideologizace na pojetí baroka je v syntéze z 50. let patrný, zvláště v hodnocení barokní literatury jako pokrokové v případě tvorby lidové a pololidové v protikladu k většině tvorby tzv. oficiální (s výjimkou díla Komenského), na rozdíl od pojetí tří ostatních uvedených novějších syntéz. Z nich se baroko na základě vlastního materiálového bádání nejpodrobněji věnuje text Kopeckého. V celku textu Lehárova je baroko ve srovnání s textem Eduarda Petřem zpracováno disproporčně (ve vztahu ke zpracování středověku je to však v případě Lehárově ještě patrnější v oddíle věnovaném českému humanismu). – Vůbec nejpodrobnější jsou však převážně hesla o barokní literatuře v *Lexikonu české literatury* (Vladimír Forst a kol., Jiří Opeřík a kol.), kde je v případě zmiňovaných autorů zpracovala většinou Zdeňka Tichá. – Heslo *Jindřich Hýzle z Chodů* je z pera Eduarda Petřem, stejně jako heslo o Komenském a Drachovském, jinak se na barokní gramatiku soustřeďuje v *Lexikonu* převážně Mojžíř Otruba, mj. též autor hesla o Kadlinském (z nezmiňovaných barokních autorů též např. o Hammerschmidtovi a Havlu Rovenském). V dosud vydaných svazcích *Lexikonu* Jan Lehár zpracoval hesla (z autorů v tomto článku uvedených) o Rosovi (jinak též o Liberdovi a Laštovkovi). Medailonek o Michnovi zpracovala pro uvedené účely Markéta Selucká, přičemž tam ještě není uvedena edice Čejkova (Selucká je dále např. autorkou hesla o Marku Damascénovi).

Balbína byl pořízen výbor z jeho *Miscellanei* (Tichá 1970), z jeho epigramů (Hejnic 1988) a edice jeho „Obrany“ (pod názvem *Rozprava krátká, ale pravdivá*, Kopecký 1988). Z trojhvězdí barokních mystiků bylo po edici Škarkové a Tiché zpřístupněno s posunem v ediční praxi ve vztahu k přesnějšmu rukopisu básnické dílo Adama Michny z Otradovic (Čejka 1999), vydán *Zdoroslaviček* Felixe Kadlinského (Kopecký 1971) a veršované dílo Bridelovo (Kopecký 1994). Světská alamodová poezie Václava Jana Rosy byla připravena v letech šedesátých (Hrabák – Tichá 1968). Výrazným počinem v oblasti pololidové tvorby se rozhodně stalo vydání *Fortunata* (Hrabák 1970) a práce o kramářské písni (Beneš 1970, 1983).

Jistá rezerva dle mého soudu zůstává především ve výběru z oficiálního dramatu a legendistiky, vzhledem k Novákovu zjednodušenému hodnocení zvláště v kritickém zpřístupnění tvorby exulantů. Větší ediční posun zaznamenáváme naopak zejména ve vydání homiletiky – mám na mysli již tři publikace soustředěné k umělecky prestižním svatonepomucenským kázáním, především žďárského cyklu (Lifka – Mareš 1995, Kopecký a kol. 1998, Horáková a kol. 2000) a širěji tematicky zaměřené výbory (Sládek 1995, 2000). Na postupu, jak ukazuje také posuzování nových projektů, je vydávání prací jazykozpytných (připravený projekt vedený Jiřím Fialou – gramatika Drachovského) a vydávání kancionálové tvorby, z níž byla zatím nově zpřístupněna edice z díla Jana Josefa Božana (Malura 1999).

Stranou zde taky ponechávám pokus o obšírné hodnocení ponovákovských výsledků badatelských, z edičních přínosů zpravidla ostatně vycházejících. Nutno jen konstatovat, že verifikace a zjemnění stávajících charakteristik se podařily zčásti i v důsledku posunů v myšlení historickém¹¹ a literárněteoretickém. Sem patří zejména historická charakteristika barokního období (Válka 1968, 1978) a taktéž manýrismu, ale uchopeného literárněvědně (Petrů 1992, spolu s parodií a travestii); zpřesnění (po Vašicovi 1938) vývojové linie homiletiky (Kopecký, poprvé 1968), ve vztahu k celku barokní literatury (kromě zmíněné syntézy barokního období – původně vysokoškolských skript 1993, 1997) podrobněji uvedené v medailonech osmnácti autorů všech základních barokních žánrů (v rámci spisů Filozofické fakulty MU jako knižní celek 1999).

V kontextu s posuny badatelských výsledků je třeba alespoň ještě zdůraznit s nimi do určité míry související nebývalý nárůst barokologických aktivit, především konferencí, a to už na konci 80. let (1988, u příležitosti 300. výročí úmrtí Bohuslava Balbína) a zejména v 90. letech – ve změněné společenské situaci –, na nichž má vedle pracovišť AV ČR výraznější organizační podíl pražský kruh řízený Alexandrem Stichem.¹² Vznikly pokusy pracovat v týmu, jejichž jistým

¹¹ Z prací historických nelze opomenout syntézu Josefa Hanzala (*Od baroka k romantismu*, 1978) a materiálově bohaté dílo Josefa Polišenského (v souvislosti s barokní literaturou ze jména k historiografii, 1948, a ke kmenologii, naposledy 1996).

¹² Přehledu konferenčních a sborníkových aktivit 90. let se věnuji v širěji zaměřeném doslovu (o vývoji aktuální literární barokologie) ke své edici Kalistovy knihy *Česká barokní pouť* (Kalista 2001: 268:271).

projevem byla hradecká konference (1997) a publikovanou realizací snad zatím jen dva zmíněné, z hlediska badatelského zastoupení primárně brněnské výbory z homiletiky (1998, 2000) zahrnující spolupráci klasického filologa (olomouckého Lubora Kysučana) a germanistek (v případě první knihy řezenské Kristiny Kallertové a v případě druhé knihy brněnských Sylvie Stanovské a Zuzany Urválkové).¹³

Zmínka o germanistkách (členkách uvedeného edičního kolektivu) mne dovádí k poslední části referátu – jednomu z bodů, který je v odborných textech majících ve vztahu ke zkoumání barokní literatury programový charakter pouze latentně přítomný, a proto v nich zpravidla není nijak precizován. Uvažuji o těch odborných textech, které znamenaly určité komplexní články ve vývoji bádání: konkrétně sem řadím závěry obsažené v brněnském – z uvedeného pohledu iniciačním – sborníku *O barokní kultuře* (1968), Kalistovy texty ještě ze 70. let, v nichž je program skryt a nastíněn, především v knize *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko* (1970), a z poslední doby – 90. let – shrnutí, obohacení a aktualizování tohoto programu Alexandrem Stichem, uveřejněné časopisecky (Stich 1996).

Vzhledem k A. Novákovi – ač on sám žádný program barokologického bádání přímo neformuloval – onen zmiňovaný bod souvisí s nutností zkoumat umělecké předlohy¹⁴ a závislosti, tj. pochopitelně česko-latinsko-německé vazby. Takový přístup k materiálu je – troufám si říct – pro staročeské badatele běžný, a právě tak ve vztahu k německé či latinské předloze byly zpřesňovány četné literární charakteristiky.¹⁵ Mnohem větší deficit však zůstává v úkolu začlenit německy psanou literaturu vzniklou na českém území do našich literárních dějin. To je moment, který v Novákově syntéze nutně, byť jen v náznaku, chybí (přestože si Arne Novák nesmírně vážil práce svého učitele – germanisty Arnošta Krause)¹⁶ a chybí pochopitelně ve vztahu k baroku v náležitých konkretizacích i ve všech

13 Aby v této souvislosti nedošlo ke zkrácení informací, připojuji, že většina textů zmiňovaného souboru je jazykově česká a editovali ji vedoucí kolektivu – v případě druhé knihy (v níž došlo k většímu posunu v edičním přístupu směrem ke čtenářské edici) za spolupráce studentů výběrových seminářů o barokní literatuře. Na konferenci v Hradci Králové byl též přednesen návrh edičních zásad pro vydávání památek barokní doby, jehož autorem je Josef Vintř (Vintr 1998).

14 Na ně Novák pod vlivem bádání Vašicova upozornil v souvislosti s trojhvězdičnými vrcholnými českými písněmi barokních duchovních lyriků – Bridela, Michny a Kadlinského.

15 Namátkou uvedme např., že Milan Kopecký (Kopecký 1970: 137–140) zpřesnil vztah homiletického velkopátečního textu T. X. Laštovky k předloze Stanyhurstově, a tím se odlišil od Vašiči (Vašiča 1938: 253), Laštovkovu specifickou navíc postihl srovnáním s knittelovými kázáními (Kopecký 1970: 143–144), kdežto Vašiča vyšel z komparace Laštovky se stylem Dvořákovým (Vašiča 1938: 258; k tomuto tématu Horáková 1997). – V souvislosti s vazbou na předlohy zmiňuji i svou studii (ze sb. *Tschechisches Barock* věnované prof. Vintřovi), odlišující se od ostatních barokologických příspěvků tím, že ve vztahu k Balbínově legendě zkoumá jedno téma z prostoru česko-rakousko-bavorského.

16 V časopise *Přehled* A. Novák oceňuje A. Krause u příležitosti jeho padesátin za to, že přispěl zásadní měrou k poznání vztahů česko-německých a že si „získal zvláštních zásluh o to, že do studijního rámce germanistického pojata bylo i studium písemnictví a že literatura studována je skutečně literárně a nejen filologicky“ (Novák 1910: 138).

dějinách nejnovějších: prostě na adekvátní shrnutí nejsme ještě materiálově a analyticky připraveni.

Zkoumání barokní německy psané literatury českého prostředí nám přinese jistě víc překvapení, než očekáváme. Přestože jsem se pokusila projít všechny práce tomuto dosud opomíjenému tématu věnované, přece jsem v žádné z nich¹⁷ nenašla téměř nic, co by se týkalo konkretizace těchto děl v jejich žánrové mnohostvornosti, nemluvě už vůbec o jejich utřídění.

Dlouhodobější pobyt v německých knihovnách mi přinesl orientaci asi ve stu položkách – německy psaných literárních textech barokního období s českou realitou souvisejících. Tyto položky se dají rozčlenit na pět základních skupin s dosud neprobádanými literárními projevy znamenajícími zčásti výrazné obohacení prozkoumaných a již známých žánrových forem. Z nich zde zmíním pro literaturu v užším slova smyslu texty nejzajímavější, které si vyžádají korekci nejen ve vztahu k dějinám Novákovým, ale i k syntézám současným: I v českém prostředí v době baroka byly recipovány (a snad i vznikly) tištěné adaptace světské evropské prózy, a to jejich vrcholných autorů. Více konkretizovat budu pouze jedno dílo, určité bohemikum v širším slova smyslu: s doplněním aktualizací především pražského prostředí byl Niklasem Ulenhartem (pravděpodobně německým právníkem žijícím po nějakou dobu v Praze¹⁸) adaptován jeden z textů Cervantesových (poprvé 1617). Uvedený text se vyskytuje jako tisk (vedle hispanik, např. Lazarilla z Tormesu, a spolu s ním ve společném vydání německých adaptací) ve fondech šlechtických knihoven českého prostředí.

¹⁷ Z jazykového hlediska lze tyto příspěvky rozdělit na česky a německy psané, chronologicky na starší, do první poloviny 20. století (uvedené zčásti v *Dějninách české literatury I* z r. 1959) a na příspěvky posledního půlstoletí, kam patří studie především germanistů českých jazykovědných kateder (ty jsou však soustředěny buď k literatuře 20. stol., např. Ireny Zachové, nebo ke středověku, zejména Václava Boka, nověji i renesance – 1998, spolu s Viktorou Viktorou).

K nejstarším příspěvkům o německy psané literatuře v Čechách (nebo se vztahem k českému prostředí) nutno vzhledem k akademickým dějinám doplnit alespoň knihy ještě z konce 19. století: Rudolfa Wolkana (Wolkan 1890-1891, s bibliografií tisků 16. stol. a výběrovou antologií z nich, a Wolkan 1894, s bohatším materiálem spíše k 19. stol.) a monotematicky zaměřené knihy – právě Arnošta Krause (Kraus 1918). – Časopisecké příspěvky s Čechami související, zejména časopis *Bohemia* (do r. 1998 bylo vydáno 38 čísel, Mnichov, red. Ferdinand Seibt a Hans Lemberg, s primárním historickým pojetím), nejsou na materiálové bádaní o německy psané literatuře barokního období v Čechách zaměřeny (stejně je tomu i u časopisů zabývajících se barokem, ty jsou soustředěny na současné edice a bádaní, srov. časopis *Wolfenbütteler Barock-Nachrichten*).

¹⁸ Viz syntetické příručky *Literary Lexicon, Deutsche biographische Enzyklopädie* (Killy 1991: 469, heslo Ulenhart Guillaume van Gernert), předtím např. Guta Beidl 1941. Jiný názor v souvislosti s Ulenhartem najdeme v dnes již zčásti zastaralém doslovu k vydání Ulenhartova textu českého germanisty Augusta Sauer (Sauer 1923). K problematice nejen Ulenharta, ale i dalších skupin bohemik v širším slova smyslu jsem připravila samostatný příspěvek pro *ČL* (Horáková 2001). V této souvislosti jsem byla upozorněna Jaroslavem Kolárem na německy psanou studii Václava Boka a Viktora Viktoru v knize *Später Humanismus in der Krone Böhmen* (Bok, Viktora 1998). Hlavním tématem této studie jsou v rámci ulenhartovské tematiky pražské aktualizace textu.

Takovým obloukem se můžeme vrátit k Arnu Novákovi. Ten v *Lumíru* (ve svém příspěvku z r. 1916, č. 44, s. 283-285) výstižně a precizně, jak pro něj bylo ostatně typické, charakterizoval Cervantesovu tvorbu a přitom si posteskl, že jeho texty k nám poprvé museli přeložit až obrozenci. I kdyby A. Novák později ve svých dějinách vycházel z teze, že německy psanou bohemikální literaturu je třeba do jeho výkladů (alespoň poznámkou) začlenit, stejně by – na základě znalosti materiálu své doby – mohl baroko v tomto směru ještě charakterizovat stejně, jak to učinil – jako literární období, v němž světská evropská próza vůbec neexistovala.

LITERATURA

BEIDL, Gutta

1941 *Sonderbare Geschichte von Isaac Winckelfelder und Jobst von der Schneid* (adaptace Cervantesovy novely *De Rinconete y Cortadillo* Niklasem Ulenhartem), ed. Gutta Beidl (München: Albert Langen-Georg Müller)

BENEŠ, Bohuslav

1970 *Světská kramářská píseň* (Brno: Univerzita J. E. Purkyně)

1983 *Poslyšte písničku hezkou* ed. Bohuslav Beneš (Praha: Mladá fronta)

BOK, Václav – VIKTORA, Viktor

1998 Ulenharts deutsche Umsetzung von Cervantes Novelle *Rinconete y Cortadillo* in das rudolfinsche Prag, in *Später Humanismus in der Krone Böhmen* (Dresden: Dresden Universität Press)

ČEJKA, Mirek

1999 Michna z Otradovic, Adam Václav, *Básnické dílo. Texty psané 1647–1661*, ed. Mirek Čejka (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

FORST, Vladimír, OPELÍK, Jiří a kol.

1993, 1994, 2000 *Lexikon české literatury*, (A–G, H–J, K–L, M–Ř: I: M–O, II: P–Ř) (Praha: Academia)

HANZAL, Josef

1978 *Od baroka k romantismu* (Praha: Academia)

HEJNIC, Josef

1988 Bohuslav Balbín, *Pamětní nápis Bernardu Ignácovi z Martinic*, ed. Josef Hejnic (Praha: Vyšehrad)

HORÁKOVÁ, Michaela

1992 K Račínovu spisu *Čtyry živlové, SPFFBU*, řada D, č. 39, s. 25–32

1995 Sondy do barokní homiletiky, *Česká literatura* 43, č. 4, s. 415–421

1997 Josef Vašica a bádání o barokní homiletice, in *Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě*, řada společenskovední, red. Libor Pavera, s. 45–52

1999 Shody a rozdíly nepomocenských kázání českého a rakouského prostředí, in *Tschechisches Barock*, red. Gertraude Zand, Jiří Holý (Frankfurt am Main–Berlin–Bern–New York–Paris–Wien: Peter Lang), s. 181–204.

2000 *Nádoba zapálená*, ed. Michaela Horáková (Žďár nad Sázavou: Společnost Cisterciána Sarensis)

2001 K jednomu úkolu barokologického bádání, *Česká literatura* 49, č. 2, s. 195–205.

HRABÁK, Josef – HAVRÁNEK, Bohuslav a kol.

1959 *Dějiny české literatury I* (Praha: ČSAV)

HRABÁK, Josef

1970 *Fortunatus*, ed. Josef Hrabák (Praha: Academia)

HRABÁK, Josef – TICHÁ, Zdeňka

1968 *Smutní kavaléři o lásce* (Praha: Academia)

JEŘÁBEK, Dušan

1997 *Arne Novák* (Brno: Nadace Universitas Masarykiana-Georgetown- NAUMA-Masarykova univerzita)

KALISTA, Zdeněk

1941 *České baroko* (Praha: Evropský literární klub)

1970 *Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko* (Brno: Blok)

2001 *Česká barokní pouť*, ed. Michaela Horáková (Žďár nad Sázavou: Cisterciána Sarensis)

KILLY, Walther a kol

1991 *Literary Lexicon. Deutsche biographische Enzyklopädie*, 11. díl (München: Saur Verlag)

KOLÁR, Jaroslav

1999 K úvahám o autorství Země dobré, in *Východočeská duchovní a slovesná kultura v 18. století*, red. Václav Petrbock, Radek Lunga, Jan Tydlidát (Boskovice: Albert), s. 223–227

KOPECKÝ, Milan

1965-6 „Země dobrá“. Poznámky o jedné linii předobrozenského kronikářství, in *Příspěvky ke starší literatuře na Moravě II* (Blansko: ONV), s. 28–31

1968 K české barokní homiletice, in *O barokní kultuře*, red. Milan Kopecký (Brno: Univerzita J. E. Purkyně-Filozofická fakulta), s. 61–74

1970 *Starší slezští kazatelé*, ed. Milan Kopecký (Ostrava: Profil)

1971 *Zdoroslaviček Felixe Kadlinského*, ed. Milan Kopecký (Brno: Univerzita J. E. Purkyně-Filozofická fakulta)

1988/1997 Bohuslav Balbín, *Rozprava krátká, ale pravdivá*, přel. Milan Kopecký (Praha: Odeon), 2. vyd. (Brno: Blok)

1993 *Slovesnost českého baroka* (Brno: Masarykova univerzita)

1994 Bedřich Bridel, *Básnické dílo*, ed. Milan Kopecký (Praha: Torst-Societas)

1999 *Žena krásná náramně*, ed. Milan Kopecký (Žďár nad Sázavou: Společnost Cisterciána Sarensis)

1999 *Nic stálého přitomného* (Brno: Masarykova univerzita)

KRAUS, Arnošt

1917-1918-1924 *Husitství v literatuře, zejména německé 1–3* (Praha: Čes. akademie)

KUČERA, Jan P. – RAK, Jiří

1983 *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře* (Praha: Vyšehrad)

KUČEROVÁ, Ivona – MEDOVÁ, Lucie – PETRŮ, Eduard – VALÁŠEK, Martin

1998 *Země dobrá, to jest země česká*, ed. Lucie Medová, Ivona Kučerová, doslov Eduard Petrů, Martin Valášek (Brno: Atlantis)

KUTNAR, František

1948 *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu* (Praha: Historický klub)

LIFKA, Bohumír – MAREŠ, J. V.

1995 *Medotekoucí sláva na hůře Libanu*, ed. Bohumír Lifka (Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství)

LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří

1998 *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny)

MALURA, Jan

1999 *Slaviček rájový Jana Josefa Božana*, ed. Jan Malura (Brno-Ostrava: Host - Ostravská univerzita, Ústav pro regionální studia)

NOVÁK, Arne – NOVÁK, J. V.

1910 *Stručné dějiny literatury české* (Olomouc: Promberger)

1913 *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny* (Olomouc: R. Promberger)

NOVÁK, Arne

1910 Profesor Arnošt Kraus, *Přehled 8, č. 8, s. 138*

1916 K jubileu Cervantesovu, *Lumír 44, s. 283–285*

1935 Nové bádání o českém baroku slovesném, *Naše věda 16, s. 189–202*

1936–1939 *Přehledné dějiny literatury české* (IV. přepracované a rozšířené vydání) (Olomouc: R. Promberger)

PETRÁČKOVÁ, Věra

1979 *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, ed. Věra Petráčková (Praha: Odeon)

PETRŮ, Eduard

1985 *Copak to ale za mozeka hraje? Hanácké zpěvohry 18. století* (Ostrava: Profil)

1994 *Panorama české literatury*, ed. Eduard Petrů a Lubomír Machala (Olomouc: Rubico)

1992 Parodie a travestie jako reakce na barokní manýrismus, in *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*, red. Zdeněk Hojda (Praha: Historický ústav) s. 101–109.

POKORNÁ, Zuzana – SVATOŠ Martin

1992 *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách*, red. Zuzana Pokorná a Martin Svatoš (Praha: Památník národního písemnictví)

POLIŠENSKÝ, Josef

1948 *Kniha o bolesti a smutku. Výbor z moravských kronik 17. století*, ed. Josef Polišínský (Praha: ELK)

1996 *Komenský – muž labyrintů a naděje* (Praha: Academia)

SAUER, August

1923 *Historia von Isaac Winckelfelder und Jobst von der Schneidt* (Prag: Gesellschaft Deutscher Bücherfreunde in Böhmen)

SLÁDEK, Miloš

1995 *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*, ed. Miloš Sládek (Jinočany: H&H)

2000 *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*, ed. Miloš Sládek (Jinočany: H&H)

STICH, Alexandr

1996 O české literatuře starší, zvláště barokní, *Česká literatura* 44, č. 5, s. 443–458

ŠKARKA, Antonín

1985 *Básnické dílo Adama Michny z Otradovic*, ed. Antonín Škarka (Praha: Odeon)

TICHÁ, Zdeňka

1958 *Verše bolesti, posměchu a vzdoru*, ed. Zdeňka Tichá (Praha: ČSAV)

1970 *Krásy a bohatství české země*, ed. Zdeňka Tichá, překl. Helena Businská (Praha: Panorama)

1974 *Česká poezie 17. a 18. století* (Praha: Academia)

1976 *Adam Václav Michna z Otradovic*, ed. Zdeňka Tichá (Praha: Melantrich)

VÁLKA, Josef

1968 Problém baroka jako kulturní a historické epochy, in *O barokní kultuře*, red. Milan Kopecký (Brno: Univerzita J. E. Purkyně), s. 11–14

1978 Manýrismus a baroko v české kultuře 17. a 1. poloviny 18. století, *Studia Comeniana et historica* 8, č. 19, s. 155–214

VAŠICA, Josef

1938 *České literární baroko* (Praha: Vyšehrad)

VINTR, Josef

1998 Zásady transkripce českých textů z barokní doby, *Listy filologické* CXXI, č. 3–4, s. 341–346

WOLKAN, Rudolf

1890–1891 *Böhmens Anteil an der deutschen Literatur des XVI. Jahrhunderts*: I. Theil: *Bibliographie* (1890), II. Theil: *Ausgewählte Texte* (1891) (Prag: Haase)

1894 *Böhmens Anteil an der deutschen Literatur des XVI. Jahrhunderts: Geschichte der deutschen Literatur in Boehmen bis zum Ausgange des sechzehnten Jahrhunderts* (Prag: Haase)

DAS LITERARISCHE BAROCK IN DER AUFFASSUNG ARNE NOVÁKS BAROKFORSCHUNG UND IHRE WEITEREN PERSPEKTIVEN

Im ersten Teil ihres Referats analysiert die Autorin die Bedeutung Arne Nováks für die Barockforschung. In diesem Zusammenhang führt sie Nováks Studie von 1935 an, in welcher er die Leistung der zeitgenössischen Barockforschung beurteilte und vor allem den Beitrag von Josef Vašica hochschätzte. Aufgrund dieser Studie überarbeite Arne Novák später seinen sich mit dem Barock befassenden Teil der Literaturgeschichte von 1936–1939 (sein Beitrag unterscheidet sich von der früheren Auffassung der Barockproblematik, wie dies in allen älteren Ausgaben der Literaturgeschichte vertreten worden war, wo J. V. Novák die gesamte ältere Literatur behandelt hatte). A. Novák gelangte dadurch als erster tschechischer Literaturhistoriker zu einer angemessenen synthetischen Deutung des Barockzeitalters, es ist ihm dabei gelungen, sowohl Vorteile und Schattenseiten, wie auch eine zutreffende Charakteristik der meist analysierten Werke vorzustellen.

Ferner deutet die Autorin die Entwicklung der Post-Arne-Novák-Barockforschung an, insbesondere in der Nachkriegszeit, wobei sie bemüht ist, eine komplexe Beurteilung vorzubringen. Neben Vašicas und Kalistas Gründer-Leistung führt sie die neueren Editionen (vgl. das Literaturverzeichnis) als konkreten Forschungsbeitrag an und die mit ihr verbundenen Veränderungen im geschichtlichen (Polišenský, Válka), literaturgeschichtlichen und literaturtheoretischen Denken (v. a. Hrabák, Škarka, Kopecký, Petřů).

Zum Schluß wendet sich die Autorin dem in Programmen der nächsten Barockforschung noch nicht präzisierten Punkt zu: es ist nun unerlässlich erforderlich, einerseits die aus der tschechischen Umgebung stammende deutschgeschriebene Literatur, andererseits auch die das tschechische Milieu betreffende deutschgeschriebene Literatur zu erforschern. Auf Grund ihrer eigenen heuristischen Forschung in deutschen Bibliotheken führt die Autorin fünf Gruppen der bisher – von einigen Ausnahmen abgesehen – noch nicht analysierten Werke der Barockliteratur an, wobei sie ungefähr 100 Belege im Auge behält. Sie charakterisiert in diesem Zusammenhang ein wichtiges Problem – die Adaptation einer Cervantesschen weltlichen Novellen, die wahrscheinlich ein in Prag lebender deutscher Jurist übersetzt hatte und welche in der tschechischen Umbeugung rezipiert worden war. Im Hinblick auf das Vorkommen von konkreten literarischen Äußerungen in der weltlichen Prosa der Barockzeit gilt es, die Schlussfolgerungen sowohl der letzten sog. akademischen Literaturgeschichte, wie auch die der Literaturgeschichte aus den 90er Jahren im Sinne einer neuen Synthese zu korrigieren.

